

HERALDISK TIDSSKRIFT

BIND 2 • NR 20 • 1969 • SIDE 481–485

Heraldisk litteratur siden sidst

SOCIETAS HERALDICA SCANDINAVICA

Heraldisk Selskab • Heraldinen Seura • Skjaldfræðafélagið

Heraldisk Selskap • Heraldiska Sällskapet

Heraldisk litteratur siden sidst

Norge

Hans A. K. T. Cappelen: *Norske slektsvåpen*, 276 sider ill.; udgivet af Den Norske Våpenring, ved Didrik Rye Heyerdahl, Bygdøy allé 123 B, Oslo 2, 1969; indb. Nkr. 120, SHS-særpris 90.

Bogen omfatter ca. 375 nulevende slægter*, som har brugt våben i mindst 100 år, og hvis medlemmer har spillet en vis rolle i norsk samfundsliv. Hver slægt er repræsenteret med en tegning i streg af dens våbenskjold samt en tekst af følgende indhold: *En beskrivelse af våbenet*, også af varianter, og inkl. hjelm og hjelmskjold. Oplysning om *slægtens oprindelse*, dvs. ældste kendte medlem, for indvandrede slægters vedkommende: indvandreren; for begge kategorier anføres først kendte hjemsted, samt hvornår våbenet eller dele af det kom i brug. Endelig en liste over *kilder*, både af genealogisk og heraldisk art. Bogen slutter med et udførligt register over heraldiske figurer og et *English Summary* af de indledende kapitler.

Slægterne er ordnet alfabetisk. Ca. 20 af dem tilhører den norsk-danske adel, men der er ikke skelnet mellem adelige og borgerlige slægter, hvilket er som det skal være. De fleste af våbenerne stammer fra 1600- og 1700-tallet, men enkelte kan føres længere tilbage. Det ældste dokumenterbare ikke-adelige er sikkert slægten Astrups to krydsede fisk, såvel i blåt, hvis første kendte bærer døde 1514, således at våbenet rimeligtvis har været anvendt allerede i 1400-tallet.

De oplysninger der gives, og den måde de gives på, er præget af soberhed og et sundt jugement. »Heraldiske love« er én

ting, den heraldiske flora som den faktisk udfoldede sig (og udfolder sig) ofte en helt anden. Hans Cappelen kender naturligvis »lovene«, men de får ham ikke til at lukke øjnene for livet som det lever på lovens rand eller udenfor (ikke nogen dårlig egenskab for en vordende jurist). Denne sans for heraldikkens virkelighed kommer ikke mindst til orde i hans indledning om »Den historiske bakgrunn for norske slektsvåpen« (med 11 illustrationer, delvis i farver).

Det ældste norske våben som kendes, bortset fra kongehusets, tilhører ridderen Basse Guttormson 1286; gengivelsen i hans segl omfatter kun et skjold. Det ældste våben med skjold, hjelm, hjelmskjold og hjelmskjold er fra 1347 og tilhører Bjarne Erlingson den yngre. Op til Sortedøden, i midten af 1300-tallet, øgedes antallet af norske våbener ret hurtigt, men derefter gik det langsommere, og gennem 1400-tallet, unionstidens første århundrede, dannedes der øjensynligt ikke mange norske våbener.

Fra 1500- og 1600-tallet gik det imidlertid fremad for det norske næringsliv, og mange af dem som økonomisk og socialt var på vej opad begyndte at føre våben. Det gjaldt både fødte nordmænd og indvandrere: danske, skotter, tyskere, franskmaænd. »Et mindre antall lot kongen oppa i en dansk-norsk adelstand, uten at en slik stand i Norge kan skilles særlig ut fra gruppen av høyere embetsmenn og godseende handelsherrer.«

»Friheten for enhver til å ta seg et våpen og myndighetenes manglende kontroll med de våpen som ble ført, var trolig medvirkende årsaker til at mange fenomener opptrådte, som i mange andre land stort sett bare ses i heraldikkens første tid.«

»Motivene som ble valgt peker ofte på én person, slik at det enkelte våpen fikk karakter av personvåpen, men hoved-

*) Til sammenligning: »Våbenførende slægter i Danmark« indeholder ca. 610 slægter. Ca. 30 slægter optræder i begge værkerne.

trekkene føres videre i neste generasjon og utgjør «slektsvåpet». Variasjoner og detaljendringer i figurer og farger er vanlige også blandt nærstående agnater. Navn og skjold til forfedre gjennom kvinneledd tas hyppigt opp hvis mannslinjen ikke førte våpen. Dette skjedde overraskende ofte også hvor sverdsiden førte våpen, men spinnesiden var sosialt sterkere markert».

Læs disse sidste 13 linjer igen! Sådan er bogen ikke hele vejen, men sådan er den, når den er bedst: ingen »regler« (gentaget for 20. gang efter tidligere bøger om emnet), men realiteter, selvstændigt iagttaget, fordomsløst gennemtænkt, og sandfærdigt præsenteret.

Pikant nok er bogen *tillige* noget helt andet. Ved siden af hvad den ellers er, og selv annoncerer sig som, er den nemlig et heraldisk programskrift. Det fremgår af talrige enkeltheder bindet igennem, men først og fremmest af to selvstændige afsnit allerforrest: «Heraldikk også i dag» og «Slektsvåpen også i Norge». Læg mærke til de to »også«. Disse afsnit er hver kun på en side og så koncentreret formulert, at detaljer i mening og sammenhæng kan være svære at opfatte. Men hovedmeningen er der ingen tvivl om: Heraldik er ikke noget som blot hører fortiden til, og det er ikke (blot) en syssel for romantikere eller snobber. Heraldik er noget nutidigt, af stor ideel og funktionel betydning og, når den er bedst, af stor skønhed. Som studium er heraldik fyldt med dybe perspektiver og kan på mange, undertiden overraskende måder øge vor viden om fortiden og om os selv. I et kapitel om «Retten til å ta slektsvåpen» diskuterer Hans Cappelen norsk og udenlandsk lovgivning på dette område og konkluderer: «Avgjørende er oppfatningene i heraldiske fagkretser», professionelle heraldikere og andre som dyrker studiet seriøst, og deres mening er den afgørende! Samtidig er han dog så realistisk at tale om »opfatningene«, i flertal. Alt dette er stimulerende.

Illustrationerne er alle nye, udført spejlet til dette værk af tolv forskellige

kunstnere. Adskillige af tegningerne er nydelige, men som helhed virker de spinkle. Et stort antal er tillige udført efter det synspunkt, at en figur *kun* må gengives med sin kontur: enhver antydning af andet end den rene silhouet er uheraldisk. Teoretisk kan dette lyde bestikkende, i praksis kommer man, hvis man er konsekvent, snart ud i det meaningsløse. Når kun den nøgne konturstreg er tilladt, er fx. en opslæt bog og en tromme (eksemplerne er hentet i bogen) ikke til at skelne fra hinanden eller fra talrige andre figurer. Et våbendyr hvor end ikke øjnene er markeret – og dem er der masser af i bogen – passer bestemt ikke til min opfattelse af god heraldik.

Dette er en skønhedsplet, en ganske alvorlig skønhedsplet, men heller ikke mere. «Norske slektsvåpen» er som helhed et særdeles vakkert værk, smukt trykt og stateligt indbundet, overmåde værdifuldt og brugbart i kraft af sit indhold, og ansporende i sine fanfarer om heraldikkens berettigelse og rolle. For en anden forfatter ville det have været et livsværk. Hans Cappelen er 24 år! (se hans unge ansigt side 233 i Heraldisk Tidskrift nr. 15, 1967). En sådan præstation har næppe noget fortilfælde. Ham har vi ret til at vente os meget af.

S.T.A.

Tyskland

A. M. Hildebrandt: *Wappenfiebel. Handbuch der Heraldik*, 15:de fullständigt omarbetade och utökade uppl., utgiven av Verein Herold, Berlin; förlag Degener och Co., Neustadt/Aisch 1968; 226 s. med talrika bilder, däribland 11 helsidor i färg; pris: 25:- DM.

Äntligem är den gamla Hildebrandtska ABC-bokens (»Wappenfibel«) era slut. Den hade många förtjänster, men också synnerligen många luckor. De senare har den nu helt omarbetade och nyredigrade utgåvan ganska samvetsgrant utfyllt. Resultatet är utan tvivel en av de bästa heraldiska handböcker, som någon-

sin tryckts på tyska språket. Dessutom är den den enda av format, som tryckts under de senaste c:a 30 åren.

I 47 kapitel orienteras läsaren i komprimerad, men ändock knappast trötande form om heraldikens regler, källor, problem och randområden (såsom »Der Einfluss der Kunststilepochen in der Heraldik«, »Das Recht am Familiennamen«, »Adelsrecht und Namensrecht«, »Genealogische Voraussetzungen der Familienheraldik«, »Hausmarken« (dvs. bomärken), »Notarsignete«, »Berufszeichen« och »Fahnen und Flaggen«). Med äkta tysk grundlighet har man lyckats tränga ihop allt det där på bara 226 sidor. Självfallet har detta inte kunnat ske utan ibland rätt störande kortfattning. Men denna upphäves i stort sett av en av bokens allra största förtjänster, nämligen de literaturförteckningar, som inleda varje kapitel.

Boken har utarbetats av ett dussintal medarbetare, vanligen välkända experter som t. ex. ärkebiskopen Dr. Bruno Heim, f. d. Köpenhamn (»Kirchliche Amtsheraldik«). Men ibland kan man undra över medarbetarvalet: Tysklands internationellt mest kände heraldiker, Dr. Neubecker, fattas. Och hur har man med den rika tyska tillgången på adelshistoriker kunnat välja ett så svagt medarbetarnummer som skett i fråga om »Adelsgeschichte« (redan på första sidan, s. 123, hittar man flera grova fel och fortsättningen är föga bättre)?

Det torde vara självklart, att ett komprimerat arbete, som överspänner ett så stort område, i sina detaljer kan ge upphov till meningsskiljaktigheter. När man på sid. 18-21 lyckliggöres med en uppdelning av alla heraldiska företeelser medelst nummer (det högsta är 9599), faller åtminstone en svensk recensents tankar osökt på Salig Strindbergs definition på knappologen: mannen, som samlar knappar *med* 6 hål i och knappar *utan* 6 hål i osv. Men lyckligtvis har man varit så förfnuftig, att ingen vanlig dödlig på något sätt hindras av nummeringarna, när det gäller bokens användning.

De i en heraldisk handbok så viktiga illustrationerna kan man givetvis här och var tycka kunde vara något bättre. Vapenbrevet å sid. 35 är illa valt och dessutom beskuret. Översikten av sköldformerna på sid. 52 bör snarast tagas bort. Den är inte bara illa komponerad och ofullständig utan delvis också direkt felaktig. På färgplanschen sid. 71 böra de båda »Dreiberg«-figurerna bytas ut. Det är något slags svarta mössor – inte »treberg«. Trebergfigurer fanns för övrigt knappast under medeltiden. Rangkronorna på sid. 93 äro inte bara illa ritade utan också delvis illa valda. Att en hel av sammanlagt elva färgplanscher ägnats åt en otysk brisyröversikt från gränsområdet i väster kan heller inte vara rätt avvägt. Mot bildmaterialet kan också ej sällan med fog anmärkas att man alltför ofta utvält inom tysk heraldik högst ovanliga vapenbilder eller varianter. Men den anmärkningen har kunnat riktas även mot bokens tidigare upplagor.

Slutligen må påpekas att författaren på sid. 16 i bibliografin glömt bort, att baron von Berchems bibliografi 1937 även utgavs som fristående arbete och med bandsiffran I, altså ej bara ingick i Familiengeschichtliche Bibliographie. Det är också fel, att arbetet bara skulle gå t. o. m. år 1934. Det går till 1936. Utgivarens påstående att Berchems bibliografi endast skulle upptaga ett mindre urval äldre arbeten är ett närmast groteskt fel, om man betänker att von Berchems är den enda moderna tyska heraldiska bibliografin. I verkligheten är den även i fråga om äldre litteratur så fullständig som möjligt.

Boken är sålunda inte felfri. Men säg den forskare, som kunde åstadkomma en helt felfri heraldisk handbok? Arbetet fyller mycket högt ställda anspråk både på vederhäftighet och användbarhet. Man vill gärna hoppas, att det blir ett föredöme för framtidens heraldiska handböcker även i andra länder. För var och en, som vill veta något om tysk heraldik och var tysk heraldik står i dag, är boken oumbärlig.

Frhr. v. W.

Sveriges besittningsmynt

Bjarne Ahlström: Sveriges besittningsmynt (1561–1878), Ahlströms myntheadels AB, Stockholm 1967; XII + 173 s., åtskilliga hundra myntbilder, 11 provins- eller stads-vapen samt 1 översiktskarta. Pris: 40:- Skr.

Rubricerade arbete inbundet i ett vackert och slitstarkt band hör till det som förtjänar mer än vanlig uppmärksamhet från våra grannar myntsamlarnas område. Det vidgar vyerna. Ty vem visste att svenska härförare helt fräckt slagit svenska mynt i Augsburg, Mainz, Nürnberg, Würzburg eller i det polska Thorn? Eller var det någon heraldiker, som redan visste, att en enskild svensk adelsman omkring år 1635 vågade slå svenska riksdaler i Tyskland med sitt eget släktvapen på? Den modige var varken Königsmarck, Wrangel eller någon av de andra bombastiska härförarna, för vilka blyghet var ett okänt begrepp. Hans namn var Axel Oxenstierna och myntet visar också honom själv i bröstbild på framsidan (s. 171). Den därunder satta vapenskölden är särdeles märklig genom att den försetts med *friherrlig* rangkrona. Detta måste nämligen ha verkat som en oerhörd utmaning mot det talrika tyska fursteståndet i samtiden. Tyvärr har författaren missat de möjligheter vapnet ger till datering. Myntet måste vara från före greveutnämningen 1645. Men det fanns bara ett tillfälle, då en myntslagning ter sig logisk, nämligen något av åren 1633–1636, då ju Oxenstierna regerade de av svenskarna erövrade områdena med furstlig myndighet.

Den svenska myntslagningen betraktades uppenbarligen i samtidens som *ett viktigt propagandamedel*. Att slå mynt var att markera, att man betraktade sig som förblivande landsherre. Detta betygar den stora mängden svenska mynt slagna i Elbing (för spridning uppåt de polska flodsystemen), liksom också den stora mängden Gustaf II Adolfsmynt slagna på olika håll i Tyskland. Två av dessa (s. 142) är heraldiskt speciellt märkliga, eftersom de visa konungen med sin drottning i profil och på baksidan det svenska/brandenburgs-

iska alliansvapnet. Andra märkliga mynt är de som föra fullt svenskt riksvapen *utökat* med provinsens vapen, såsom de bremisk/verdiska mynten (s. 127 ff.). Rätt förbluffande är också de pommerska mynt, där hertigdömet sköld försetts med kunglig rangkrona, men med de utdöda pommerska hertigarnas stamhjälm trädde över (!) riksäpplet – en form av hos myntmästarna hemmagjord furstlig heraldik, som dess bättre inte finnes på andra besittningsmynt. En troligen unik riksdaler från 1631 (s. 171) visar f.ö. 3 (1:2) kronor i riksvapnets 1 och 4 fält.

Besittningsmynten är av två huvudtyper. Den vanligaste visar bild av regenten fram till och myntortens eller provinsens vapen på baksidan. Mindre vanligt är svenska riksvapnet på baksidan. Ytterst ovanligt var mynt utan någon svenskbe-tonad bild. Men två av de viktigaste längre svenska städerna – Stralsund och Wismar – vågade sig på att slå det tyska riksvapnet och kejsarens namn på fram-sidan ända fram till år 1662, då det blev ett brått slut på detta ofog (!). När Stade vågade sig på samma knep år 1686 blev resultatet enligt författaren: »unik».

Det gedigna arbetet ger framför allt en utomordentligt vacker serie svenska riks-vapen – många gånger en verklig fröjd för ögat. Dessutom får man en lärorik, ytterst mångskiftande serie av kungliga rangkronor. Slutligen har flertalet myntslagningsorters vapen bifogats i visserli-gen moderna men mycket goda ritningar.

Frhr.v.W.

Exlibris

Klaus Rödel: Bibliografi over skandinavisk exlibrislitteratur. Frederikshavn 1968: duplikeret (?) i 125 exempl.; 43 s. (+ 11 ex-libris).

Da bogejermærker er et vigtigt heraldiskt kildemateriale, åbner man med en vis forventning denne fortægnelse, i hvis forord læses: »På det danske og norske område kan bibliografien anses for komplet, for Sveriges vedkommende er den omfangsrig, men næppe helt komplet.«

Man fyldes i bedste fald med undren, når man derpå ser, at *Gigas'* (1891), *Elberlings* (1906), *Victor P. Christensens* (1918) og *Carl Dumreichers* (1923) pionerarbejder om vore ældste exlibris alle mangler – de er dog opregnet i *Hausø's* udbredte standardværk!

Hvad Sverige angår, er det oplysende, at mens *C. Björkboms* bibliografi fra 1939 tæller 209 numre, har Rödel – 30 år efter – kun 138 titler (nr. 172–310).

Nærmest ubrugelig bliver bibliografien ved systematiske fejlgreb: skønt forfatteren øjensynlig kun medtager selvstændige værker og særtryk, anføres det i mange tilfælde ikke hvorfra disse særtryk stammer. Vørst er dette for den svenske heraldiker *Emanuel Bergmans* i medicinske tidsskrifter spredte produktion. Bergmans egen bibliografi (i: »Etiketten och Märket«, nr. 4–8; 1945), der fjæler sig under nr. 222 hos Rödel, er blevet totalt negligeret.

Med en eufemisme må denne nye publikation siges at være af yderst begrænset værdi.

P.H.

Nederland

Klaes Sierksma: *De gemeendewapens van Nederland*, 272 sider. Forlaget Het Spectrum, Postbus 2073, Utrecht, 1968. Pris: ???.

Bogen gengiver i streg våbenerne for kongeriget Nederland, dets elleve provinser samt ca. 970 kommuner, nemlig alle som er indregistreret hos den nederlandiske adelsforening, *De Hoge Raad van*

Adel. Siden 1816 har denne organisation officielt stået for registrering af nederlandske slægts- og kommunal heraldik. Til hver gengivelse slutter sig en blasonering og en historisk kommentar, og bogen indeholder tillige et register over heraldiske figurer.

Den nederlandske kommunale heraldik er på mange måder, både i indhold og i former, forskellig fra hvad vi er vant til i Norden, og det kan derfor være morsomt at kikke nærmere på den. Nogle af dens almindeligste figurer kendes næppe nok på vores breddegrader, fx. den dobbelttindede bjælke, det allestedsnærværende lille Andreaskors, og et andet, væmmeligt kors, hvis arme ender i slangehoveder. Det er også ret fremmed for os, at nederlandske stads- og kommunevåbener ofte er kronet. Et specielt resultat af Nederlandenes historie er den spanske påvirkning, som der er adskillige eksempler på. Hvad der i øvrigt slår læseren er, hvor få våbener fra vor egen tid samlingen indeholder. Måske er forklaringen den enkle, at næsten alle kommunerne har haft våben fra ældre tid?

Det bør dog siges, at bogens illustrationer er uensartede og i vidt omfang meget ringe. En stor del af dem er overtaget fra en ca. hundrede år gammel våbenbog. Dennes i forvejen ikke synnerlig elegante reproduktioner er i tidens løb blevet yderligere slidt, og dertil kommer at bogen helt igennem er dårligt trykt og dårligt fremstillet.

S.T.A.

[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommersiell bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[sv] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommersiellt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.